

Відвідини мого найкращого друга, якого не бачив я шістнадцять років, залишили після себе щось незбагнуте. Вони вирвали мене з химерних витівок щоденного розбещеного буття.

Ми зблизилися до страшного 1915/16 року. У вогні війни гартувалася наша приязнь.

Коли ми, сірі, брудні, скорше викопирсані з землі камінюки, ніж люди, сиділи у глибоких звірячих норах, коли над нами і під нами гасала смерть, десь глибоко у нутрі наших сердець купчилася і випиналася назверх непомірна у своїй урочистій величності любов.

Звідсіля родилося пречудове та спровофановане слово "товариш". Тут смертю кувалося побратимство, кров'ю писалися вічні союзи. Тут тисячі людських сердець билися одним пульсом крові, одним диханням всемогутнього бажання жити.

Досі бачу його таким, як був тоді. Червоне, заялозене, вперте обличчя. В зубах проста коротенька, набита міцним і смердючим тютюном люлька. Сірі, ніби литі з олова очі, густо скупчували свою увагу в непомітний якийсь спогад минулого. Він сидів тоді непорушно, дуже подібний до своїх велетенських вкованих залізом чобіт. Дуже рідко випинається його тверде, густо заросле морогом рудуватої щетини, підборіддя з глибокою ямкою.

Ми носили тоді по 30-40 кільо на плечах. Тижнями не спали, по три дні не їли, робили шістдесят-сімдесят кільометрів денно пішки... Спали на снігу, сиділи в багні, у воді, пеклися в огні... І ми не кашляли, не хворіли. Серце билось чітко. М'язи пружисто гнулися, мов литі з найкращої криці. Нерви з суворою послідовністю виконували свою невдячну службу.

Таким був мій приятель, якого останній раз бачив, коли наш відділ темної, ніби гробове підземелля, ночі кинуто на ворожі окопи, густо оплутані павутинням кільчастих дротів.

Була глибока осінь. Злорадісно скавулів західній вітер. У чорній далині жахкотіла пожежа.

Під самими ворожими дротами нас зустрів скорострільний вогонь. А коли на світанку якимсь чудом я віднайшов себе знов у наших роздобаних окопах, мого приятеля не було з нами. Разом з безліччю інших лишився він там...

* * *

Минуло шістнадцять років. Одного разу в маленькому часописі провінціального містечка вичитую: "Д-р-юр. Семен Плужник, адвокат у справах і т. д., число телефону..."

Вам ці слова абсолютно нічого не кажуть, але для мене... Якби найбільший поет світа написав найгеніальніший твір, він не викликав би в моїй душі більшого буревію захоплення, ніж це звичайне оголошення.

Блискавично використовую число телефону, і по короткому часі зчинився у слухальці такий гураґан радості, від якого ледве не тріснуло моє ухо. Ми через сотні кілометрів подавали собі братні обійми, уявляючи себе такими самими червонопикими, брудносірими і кам'янотвердими. А висновок розмови – обов'язкова, тричі підкреслена зустріч.

День мого від'їзду до К., де жив приятель, видався препоганим. Іржава пляма сонця ледве проривалася назверх. Повітря жовтня, мов каламутна содовка, осоружно шипіло. Обрій погрожував купами розпатланої і брудної бавовни, а яскраві пузачі клени горіли незгораємою

купиною, відтинаючи час від часу восково-жовті долоні, що поволі вертко спадали додолу та густо обмацували холодіючі груди землі.

Через поспіх спізнився я до автобусу, який мав відвезти мене на двірець. Вилаявшись останніми словами, жену геть горбатого візняка з його рудими кінськими кістками. На щастя, трапилася якась таксівка і, злупивши з мене неймовірну ціну, щасливо довезла мене на двірець три хвилини перед від'їздом поспішного поїзду.

Нарешті бачу його перед собою.

Плужник? Мабуть, він, але подвійні в золоті очі, лисина, що делікатно глянула з-під твердяка, надуте, ніби перебільшене обличчя, – все це здавалося мені чужим. Щоки, що горіли, як горить кухоль свіжого пива, та заковане у твердий пребілий комір підборіддя й такаж потилиця злорадно сплюгавили той колись клясично чудовий образ.

Обіймались, ніби двигали бахматі кулі. Сяючі його окуляри, пара золотих зубів, краватка, а особливо ядерна перлина в ній, кричали бажанням подобатись. На череві хвилювався золотий брелок годинника (серце, пронизане зернятком рубіну). Гармонію доповнила солідна пані зі здоровезним псом на плетеному шнурочку. А на ній леопардова шкіра...

"Моя дружина", – це лише просте речення аж надто личило тій пані. Мої уста тріпотливо й побожно торкнулися її рукавиці. Не менше уваги уділив я також і псові, що носив горду назву – Тиран і так вимахував своїм хвостиськом, що викликав справжнє зворушення не лише у "моєї дружини", а також у товстющої перекупки у чорному одязі, що стояла біля нас з плетеним кошиком на руці.

По знайомству з панею і Тираном, мій приятель вказав на чепурну зелену лімузину. Вона ледве вмістила наше товариство, з якого виділявся гордий Тиран... Сонце тим часом сповзло за стару, оброслу мохом, стріху жидівської синагоги. Осінь нічого, крім холоднечі, не

обіцяла, а тому, опинившись у сальоні мого приятеля, я відчув і достойно оцінив усі здобутки сучасної цивілізації.

Перш усього – освітлення. П'ять, матового скла, куль зливою електрики стлумили остаточно кволість згасаючого осіннього дня. Фотелі, піяніно, важкі малюнки, запах кольонської води, воску свіжонатертого паркету, пса – все це творило особливий настрій "благоденствія", ситости.

Я не дивився на ніщо, але бачив усе. Наше товариство розсілося у фотелях, задиміло, загомоніло. Центром загальної уваги був Тиран, який виразно співчував нашому захопленню. Довідався я швидко і коротко всю його біографію та про сварку між подружжям за його назву. Вона бажала охрестити його іменем одного з найсильніших диктаторів Євразії, але він рішуче спротивився. Назвали Тиран, і справа покінчена. Довідався я також докладно про стан його здоров'я. Показується, що часто хворіє нежитом, а тому доводиться витрачати на ліки, "лікаря", а тепер же ж криза. Ну, але вже, слава Богу, йому легше. Три дні тримали бідолаху в кімнаті з обв'язаною шиєю. "Ти! ти! ти!" – і пані приятеля не витримала, щоб не кинутися до Тирана і не зчавити його шиї так, що той аж зойкнув.

Уважно і достойно, наповнений гарячим співчуттям, вислухав я болі і скорботи вельмишановної господині. А тим часом у сусідній кімнаті забілів стіл, вкрився порцеляною та кришталем, постала і заблищала верхівкою пляшка з виразним мадярським значком.

Почався урочистий похід. Моя непоказна постать оздобила почесне місце при столі, і запрацювали ножі та вилки. Рідина у пляшці чудесно освітила наші натомлені думи, і вони випурхували з уст метеликами. Смажені курчата, бараболяна салата – все це давало безліч розкішних невичерпаних тем... І коли нараз, притишуючи криштальний звук чарок, увірвався до їдальні буревій увертюри з "Кармен", я аж тоді помітив його величність радіо "Тітан", що досить скромно примістилося на дубовому, заставленому кришталем комоді.

Розмова ущухла. Кров сіпала скронями. З серця динамітом рвались все нові і нові спогади. Вони росли і розростались до надзвичайної величі. Коло ніг господині дому розтягнувся, припавши черевом до килиму, Тиран. Великі його чорні, подібні на засмалені головні, лапи, далеко витягнуті вперед. Над ним падькалася його ласкава пані і рабиня, подаючи йому час від часу кращі кусники зі стола.

У моїх очах замигали різнобарвні – чорні, червоні, сині круги, які, мов на воді, з'являлися і швидко розбігалися до стін. У нутрі щось бунтувалося, але музика, що виривалася з уст безустого мертвого предмету, гнобила мій бунт, затопляла і обезвладнювала ворохобні, повні нервів і живої крові, почуття.

Мимохіть погляд спинився на лисині похиленої голови товариша. Вона нагадала мені череп, бачений у якомусь музеї. Світло електрики відбивалося від її лискучої поверхні. Ледве помітні синяві жилки, ніби сітка дротованого посуду, витримували її цілість.

Все те, що пошкодували мільйони смертей, що може бути знищене одним непомітним дотиком мікроскопічної істоти, все, що викликає подив незбагнутої мудрости величнього творця – знаходиться у тій посудині. Час оголив її. До і як розсипалися ті буйні, вихрясті кучері? Зате родилися кришталь, порцеляна, фотелі, килими, дружина і Тиран. Воістину дивовижний у своїй ґеніяльності той химерник, що одночасно відкриває браму найстрашнішого пекла, а після цього вершить наш тихий райок, – картину дійсної казки зі змієм і левом.

Ну, розуміється... Не маю права тепер викликати спогадів із часів, коли подібні черепи лускали, мов горіхи, розбризкуючи по землі таку безліч недовершених райків. На те родилися творці "Карменів", щоби глушити запахи розбеханої людської утроби і стирати слід барви, що символізує страждання. Привіт і шана вам, величні! Навіть Тиран, помахуючи тяжезним хвостиськом, більш ніж проречисто заявляє собачим поглядом своє душевне вдовілля! Широко, ніби бажаючи її

роздерти, роззявляє він зрідка свою пащеку, лютуючи, що з неї, крім безглуздового скавуління, не вирветься ні одне слово.

Зате мені аж надто кортіло влізти в душу мого товариша, щоб покопирсатися там у тім залежанім архівнім матеріалі, який накопичив довгий час нашої розлуки. Хотілося знати, чи лишилися там хоч сліди того, чим жили тоді, коли над нами сів і реготався сам Сатана у своїй пекельній величі. Але не міг. Чув ніяковість, недоладність подібного сентименту.

Ми перейшли назад у сальон, пірнули в животи фотелів і, озброєні бронзовими цигарами, вибухали клубами диму, що наповнив нас і кімнату. Опісля почали уривану, незмістову розмову. Пес і дружина зникли. Радіо втихло. Але мені здавалося, що сидимо в затишному переділі океанського пароплаву, який, повільно хитаючись, несе нас по гребенях прудких хвиль до невідомих екзотичних берегів. Чув, як тяжко підіймалася і опускалась під нами безодня, бачив, як у глибині чорно-синього склепіння горіли прудкі бриліантові зорі, як з'являлися то зникали чорні обриси далеких обтиканих патлатими пальмами берегів.

Відчув навіть дихання розжареної атмосфери, що натискала на океан, підіймала отари хмар і гнала їх, мов ворохобні думи ґенія, навколо земної кулі.

Ми розмовляли так до пів одинацятої... Увійшла господиня і заявила, що в білих горах перин на мене давно вже чекає спокійний і солодкий сон.

Прощаюся на добраніч. Кімната, призначена для мене на спальню, ніщо інше, як робітня мого приятеля. Тяжкий до писання стіл. Телефон і машинка. Збоку велика, брунатної барви шафа, набита книжками.

Стоси паперу і грубі томи державних законів розложені на поличках. Вікна завішені важкими ґардинами.

Моє леговисько нагадувало буйно розбиту снігово-білу колесницю, що має відвезти мене в країну чудових мрій. Приятель, який привів мене до місця відпочинку, на мою заувагу, що йому досить всміхнулося щастя, яке ми колись вважали щербатим, махнув байдуже рукою... "Ет, мовляв, усе те пусте!"

– Але ж ти всім задоволений?... – сказав я, дивлячись у його налите обличчя.

– Безперечно. Одначе...

– Одначе бракує тобі знаєш чого?...

– Ну?

– Спадкоємців...

Усмішка його не казала нічого доброго. Заявив, що при сучасній "кон'юнктурі" це великий люксус, на який рідко хто собі дозволить...

– Як то? Ти ж, здається...

– Так. Здається... Це все лише здається. Але все те непостійне... Все те на піску. Маленька зміна повітря, і все к чорту...

– Ти песиміст... Кому, як не тобі...

– Що ж, – перебив він і розвів руками. – Життя каже... Усе тут, що бачиш, це і є щось постійне. Меблі, бібліотечка...

– Так. Бібліотечка твоя дійсно... Признатися, здивувала. При сучасній кон'юнктурі психо-наставлення... Ти, видно, не цураєшся розмови з музами...

– Ну. Не так особливо. Не маю часу. Занятий. Ну, але добраніч. Завтра рано їду до бюро, і ти можеш собі преспокійно відпочивати досхочу. Почувай себе як дома.

Розпрощалися. Залишившись на самоті, не хотів я відразу в постіль. Підійшов до вмивальника, глянув у велике дзеркало, звідки визвірилося на мене футуристичне обличчя, оздоблене червоними плямами. Усе випите та з'їджене впливало на нерви. Помив я зуби, підійшов до шафи з бібліотечкою. Через шкляні двері дивилися купи неоправлених книг і брошур, а за ними лавами, мов вояки, струнко стояли елегантні томики в чорних шкіряних оправах. Тиснені золотом імена Гете, Шекспіра і їм подібних дивилися на мене і спокушали. Взяти в руку, зважитись і прочитати хоч один рядок.

Проклятий злісний біс, нікчемний і злочинний, підбив мене відхилити дверцята шафи, які, як на то те, не були замкнені. Перебравши стоси брошур, знайшов між ними лише ілюстровані "маґазіни" та невибагливі романчики, які купують на залізничних двірцях. – Ну, думаю. Це жіноче... Сягнув рукою за новеньким томиком, що стояв у глибині...

І тут... Мене охопив страх і ніяковість... Бібліотечка та... була лиш... деревляна!

І тоді для мене ясно стало все. Песимізм мого товариша не був безпідставний. Закривши швидко шафу деревляних манекенів, здавалось, що я попав між мертвяків. Миттю зник усей настрій, яскравість... Дихання мертвої доби відчувалося на кожному предметі. А коли я поклався і гойдався на поверхні кружливих хвиль моєї постелі, то переді мною виразно сторчала репогана беззуба маска іронії.

Вночі у мене виникла невідложна необхідність залагодити у себе дома важні справи, і на другий день, у вісім годин ранку, я від'їхав.